

1. Скуп алата за наставнике

1. Увод

ЕДЦ/ХРЕ представља специфичан облик образовања чији циљ је да оспособи младе да учествују у друштву као активни грађани и као такав користи специфичне облике учења. Наставници треба да владају тим облицима учења и буду способни да их примењују у различитим ситуацијама. Ти различити облици су:

- индуктивно учење – представљање конкретних проблема које треба решити или о њима донети одлуку и подстицање ученика да на основу тога донесу опште закључке који би важили и за друге ситуације – уместо полагања од апстрактних појмова;
- активно учење – подстицање ученика на учење кроз деловање, уместо да им се само дају информације или лекције;
- релевантно учење – креирање активности учења које су у вези са стварним ситуацијама у животу школе или факултета, заједнице или света;
- кооперативно учење – примена рада у групи и учења кроз сарадњу;
- интерактивно учење – подучавање кроз дискусију и дебату;
- критичко учење – подстицање ученика на самостално размишљање, тражећи њихова мишљења и ставове и помажући им да развију вештине изношења аргумената;
- партиципативно учење – допуштање ученицима да допринесу сопственом учењу, на пример предлагањем тема за расправу или истраживање, или оцењивањем сопственог учења или учења других ученика из одељења.

Како би остварили ове планове, наставницима су потребни алати за подстицање ученика. Неки од њих су посебно важни за ЕДЦ/ХРЕ. Зато су овде описани на врло практичан начин.

Алат 1: Учење засновано на задацима

Како подстицати учење давањем задатака

Интерактивно подучавање и учење игра кључну улогу у већини активности подучавања предложених у овом приручнику. Циљеви интерактивног подучавања су сазнавање (односно размишљање и разумевање), учење и активно деловање. Свака фаза планирања часова, праћења задатака, вредновања резултата и разматрања целокупног процеса садржи много скривеног потенцијала за учење.

Основни приступ повезивања размишљања и деловања утиче на целокупан процес учења. То не значи да је активно бављење предметом учења ограничено само на прелиминарне етапе „правог” учења, које у том случају подразумева укључивање само ума ученика. Уместо тога, повезивање учења и деловања може пружити свим ученицима јасну идеју о смислу учења кроз деловање: они имају задатак пред собом који захтева много способности и вештина. Кроз ову врсту подучавања ученик мора дефинисати своје потребе у учењу за сваку нову ситуацију. Ученицима су потребни садржаји које им преноси наставник, што значи да ученици наставнику дају задатке, а не обрнуто. Учење засновано на задацима је идеална комбинација конструктивистичког учења и учења путем преношења образовних садржаја.

У учењу заснованом на задацима ученици се суочавају са проблемима које желе да реше. Учење није циљ сам по себи, већ води ка нечему корисном и смисленом. Ученици уче истражујући начине решавања проблема, постављајући сами себи, као и свом наставнику, задатке којима граде пут до решења проблема. Школа је живот – ова идеја водила EDC/HRE важи и за учење засновано на задацима. Многе ситуације у стварном животу састоје се од тражења решења проблема. Учење засновано на задацима припрема ученика за живот стварајући животне ситуације као окружење за учење.

Учење засновано на задацима прати образац који се може описати општим појмовима. Ако се наставник придржава тог обрасца, потенцијал учења деловањем, односно активног учења, оствариће се готово сам од себе.

Главни елементи учења заснованог на задацима:

Ученици се упознају са задатком који треба решити (наставник им представља задатак, или се он налази у уџбенику, или се узима из стварног школског/ученичког окружења)

Ученици планирају како да делују.

Ученици спроводе свој план деловања.

Ученици размишљају о процесу учења и представљају своје резултате.

Важно је да ученици често и у различитим контекстима доживљавају принципе учења заснованог на задацима. Дobar задатак, који отвара многе проблеме које треба решити, је најбоље средство за стварање продуктивног и узбудљивог амбијента за учење.

Алат 2: Учење кроз сарадњу

Овај облик подучавања не подразумева само допуштање ученицима да раде у групама у нади да ће се задатак већ некако обавити. Рад у групама припада области социјалног учења због недостатка видљивог когнитивног успеха. Међутим, појам „учење кроз сарадњу” је усмерен ка резултатима ученика.

Према моделу сарадње, предуслов успешног подучавања је јасна расподела улога међу члановима групе. Формални задаци који се расподељују и примењују дају једнак статус члановима групе, што води ка успешном учењу. Јасно је, међутим, да није сваки задатак примерен овом начину подучавања, па не долази до поларизованог односа између облика учења кроз сарадњу и подучавања где је наставник у средишту. У овом моделу, наставник игра јасну и значајну улогу. Успех учења кроз сарадњу, као што је показало упоређивање великог броја наставних часова, зависи од основних елемената. Следећу процедуру су испробали многи наставници:

Учење кроз сарадњу: како приступити организовању групе

- Састављају се групе од 4-6 ученика.
- Сваки члан добија једну од следећих улога.

Модератор: Обезбеђује да сви чланови разумеју задатак и уједно је и представник групе.

Известилац: Организује представљање коначног производа.

Организатор задужен за материјал: Обезбеђује доступност свих потребних материјала, као и одлагање материјала после рада.

Организатор: Стара се да цела група добро искористи време и извршава задатке у складу са распоредом. Такође обезбеђује и да група рационално планира своје активности од самог почетка задатка и прилагођава свој план у складу са њим.

Посредник: Решава евентуалне проблеме унутар групе.

3. Правила:

- а) Неки чланови имају посебне задатке/улоге, али свако појединачно је одговоран за цео процес и резултате групе.
- б) Ако треба поставити питање наставнику или ученику-предводнику, цела група мора одлучити које питање ће поставити. У складу са тим правилом, група колективно одлучује о питању. Предводници не одговарају на индивидуална питања током овог групног процеса.
- в) Свака група је одговорна за представљање. Сваки члан групе је задужен за одговарање на било које питање у вези са презентацијом или самим производом.

Наставници који често примењују методу рада у групи, кажу да је најчешће добро да ученици задрже исте улоге у дужем периоду. То пружа одређену сигурност, чини процес учења бржим и групе имају боље резултате.

Алат 3: Вођење пленарних седница (дискусија и критичко размишљање) у настави ЕДЦ/ХРЕ

Увод

Ученици размењују мисли и идеје уз упутства наставника. То је све. Оквир је једноставан и захтева само таблу или флипчарт, али улога наставника је захтевна. Платонове „Сократовски дијалози” обележавају дугу традицију овог начина подучавања, а Сократ је био фокусиран на проблематизовање и деконструкцију погрешних или догматских уверења свог саговорника. Ми предлажемо улогу која више одговара наставнику ЕДЦ/ХРЕ – која пружа више подршке, сличну улози тренера. Аспект развоја компетенција – где ученици уче како да размишљају и размењују своје мисли – је циљ који је једнако важан као и садржај.

Ученици су ангажовани у процесу размишљања и интерактивног конструктивистичког учења у групи или одељењу. Наставник их у томе подстиче. Уопштено говорећи, размишљање је напор да повежемо конкретно са апстрактним. Пленарне седнице омогућавају ученицима да вежбају способност размишљања. За размишљање је потребно време. Пажљиви ученици често су спори у размишљању.

Једино школа може понудити вођене/модериране пленарне седнице као облик учења. Као и наставничко предавање, оне се могу прецизно прилагодити потребама ученика више од било којег уџбеника или видео материјала. Критичари с правом истичу злоупотребу овог формата: користи се пречесто и предуго; наставници постављају питања на која ученици не умеју да одговоре и не занимају их; наставници спроводе грубу сократовску улогу третирајући ученике као инфериорне саговорнике од којих се очекује да дају одговоре које наставник жели да чује.

Међутим, ако се користе промишљено и са одговарајућом претходном припремом, пленарне седнице су један од најмоћнијих, најфлексибилнијих и заиста неопходних формата ЕДЦ/ХРЕ. Следећа листа даје преглед потенцијала за учење и нуди наставнику савете шта да чини, а шта да избегава. Приручници II-V у овој едицији ЕДЦ/ХРЕ представљају бројне описе пленарних седница са ученицима од основне до средње школе. Због тога за овај алат није приказан ни један пример.

Улога ученика

Ученици:

- приступају седници са одређеним предзнањем – на различитим нивоима и заинтересовани су за тему о којој се расправља;
- знају да је њихов допринос добродошао и да неће добити оцене за „погрешне” идеје или предлоге;
- имају огроман удео у времену излагања;
- имају различите потребе у учењу (на пример: „спори мислиоци” – „брзи говорници”).

Улога наставника

Наставник:

- комуницира са одељењем, спреман је и жели да импровизује и реагује на све што ученици кажу;
- у потпуности схвата тему и има јасну идеју о исходу и кључним моментима седнице;
- модерира и контролише, али не доминира седницом, узимајући тек мали део времена предвиђеног за излагање;
- даје ученицима довољно времена за размишљање;

- активно слуша, евентуално поставља накнадна питања, те по потреби прецизира оно што су ученици уопштено или недовољно јасно изнели;
- подстиче ученике да учествују и обраћа се ученицима који су склони повлачењу из дискусије;
- управља временом, групом и процесима;
- даје структуру дискусији користећи таблу (пре него флипчарт), нудећи слике, симболе, примере, информације, појмове и оквире;
- утврђује потребе ученика у учењу и реагује у складу са њима. Даје инструкције ученицима о темама које не познају и труди се да се погрешни или непотпуни аргументи или начини размишљања критикују и деконструишу од стране ученика или наставника.

Одговарајуће теме и контексти у ЕДЦ/ХРЕ

Одговарајуће теме обухватају:

- дискусију о идејама и материјалима ученика (питања, коментари, презентације, домаћи задаци, искуство и осећања);
- дискусију о идејама и материјалима наставника (питања, подстицаји, слике, предавање);
- увођење новог појма у садржински новом градиву;
- додатни задаци после читања или истраживања;
- додатни задаци после фазе учења заснованог на задацима или проблемима (извештавање, анализа);
- повратне информације;
- развијање хипотезе за даље истраживање.

Потенцијал за учење

Ученици:

- стварају контекст за нови појам који наставник представља у форми предавања или дијалога (конструктивистичко учење);
- стичу искуство размишљања – постављајући питања, пажљиво разматрајући одговоре, повезујући конкретно са апстрактним и обратно (развој компетенција кроз демонстрацију аналитичког размишљања и критичког просуђивања);
- размењују своје критеријуме просуђивања и размишљају о разлозима свог избора критеријума (компетенција просуђивања или интерактивно конструктивистичко учење)
- доживљавају своје одељење као микро-заједницу у којој су подстакнути да учествују (учење кроз демократију и људска права)
- обраћа им се као стручњацима (јачање самопоштовања);
- износе свој суд пошто су размотрили контроверзна мишљења (о политичкој теми – симулација процеса политичког одлучивања).

Припрема

Критеријуми за избор теме:

- Ученици морају бити информисани о теми (повезаност са предзнањем ученика).
- Ученици схватају зашто је тема вредна расправе (релевантност, лични избор).
- Полемика: тема ствара проблем и омогућава ученицима заузимање различитих ставова; наставник има лични став али нема „исправно решење”.
- Наставник има на уму матрицу која му омогућава да предвиди шта ће ученици врло вероватно рећи и интегрше њихове идеје у концептуални оквир (на пример, за и против, критеријуми коректности и ефикасности, конкретно и апстрактно, интереси и компромиси).
- Уколико дискусија не започне идејама ученика, наставник размишља о почетној идеји (питање или подстицај, на пример).
- Наставник припрема кратак садржај седнице – на пример дијаграм са новим појмом, тезом, односно низом кључних речи које ученици обликују у текст као додатни домаћи задатак.

Шта треба радити

- Када дајете наговештај или постављате питање, дајте својим ученицима време за размишљање – причекајте 15-20 секунди. Потом дајте прилику неколицини ученика да говоре.
- Варијанте (захтевају више времена, али значајно поправљају квалитет доприноса ученика и наставника): кад дајете наговештај или постављате питање:
 - > дајте ученицима довољно времена да запишу своје идеје, а онда им препустите реч; ученици читају своје исказе или скупљају своје записане идеје на поду или на плакату и сврставају их у групе;
 - > нека ученици у паровима размене идеје, а затим представе резултате.
- Основно правило: „Један подстицај наставника – многобројни одговори ученика.” Што се управљања временом тиче, овим се већ може испунити цела пленарна седница заокружена кратким прегледом или закључком од стране наставника или ученика.
- Нека ученици седе у квадрату или кругу, што им омогућава да се обрете и да виде један другога.
- Помозите ученицима да једни друге разумеју. Подстичите их да објасне своје идеје и терминологију коју други студенти не познају.

Шта не треба радити

Избегавајте:

- постављање да/не питања. У том случају мораћете одмах да поставите следеће и упашћете у пинг-понг шему питање-одговор. Уместо тога постављајте отворена питања или пружајте наговештаје. Питања која следе тада могу бити прецизнија и одређенија;
- започињање дискусије са једним или два ученика. Уместо тога преусмерите њихова питања на остатак разреда;
- занемаривање или игнорисање ставова ученика који вас ухвате неприпремљене. То могу бити најзанимљивији ставови! И у овом случају укључите одељење;
- коментарисање сваке изјаве ученика са којом се слажете или не слажете. Покушајте да улогу модератора поверите ученику. Пожељније је подстицати ученике да препознају

- своје снаге или слабости кроз међусобне аргументе;
- ограничавање своје улоге на прозивање ученика редоследом подизања руку. Често ће се ученици бавити различитим аспектима и подтемама и расправа се може лако претворити у конфузију или хаос. Зато преузмите иницијативу и одлучите или предложите на коју тему ћете се прво усредсредити. Нагласите проблем ограничености времена и концентрације да би се о свему дискутовало, уколико ученици доведу у питање потребу за одређивањем приоритета.

Наставник као импровизатор – ученици покрећу расправу

До сада смо разматрали пленарне седнице које је наставник укључио планирајући час ЕДЦ/ХРЕ.

Међутим, ученици могу спонтано затражити дискусију, често износећи примедбу или коментар који подстиче полемику. Ако то време допушта, наставник треба да ученицима да прилику да се спонтано изразе. Њихове потребе у учењу су очигледне – они, или барем део њих, су заинтересовани за ту тему.

Примери:

- „На крају, можеш да се ослониш само на своју породицу.”
- „Мислим да је за неке људе смртна казна добра идеја.”
- „Шта се догађа политичарима који не испуне своја изборна обећања?”
- Ученик се позива на актуелну тему из дневних вести.

У таквим ситуацијама ученици дају задатак наставнику. Наставник мора водити дискусију без претходне припреме, само импровизацијом. Наставници не треба да се плаше оваквих ситуација. Обично ће наставници разумети тему, а начини интеракције су исти као на свакој пленарној седници укљученој у наставни план. Слична ситуација настаје када ученици затраже од наставника објашњење за које није унапред припремљен („шта значи демократија?“).

Следе савети како реаговати у спонтаним дискусијама:

- Замолите ученика који је започео дискусију да објасни тему и циљ одељењу. То даје свакоме прилику да учествује, а вама време за размишљање.
- Одредите колико времена желите да посветите тој теми.
- Одлучите како наставити са темом/ама и часом после дискусије.
- Када слушате ученике, обратите пажњу на оно што они знају и што јесу, односно нису разумели.
- Преузмите иницијативу за изношење кратког прегледа или закључка расправе. Он не мора бити истог квалитета као онај о којем сте имали времена да размислите унапред, али од веће је користи ученицима него да завршите расправу без барем прелиминарне изјаве о разлозима њеног вођења и њеном исходу.
- Друга могућност је да то дате као следећи задатак својим ученицима.

Алат 4: Интервјуисање стручњака – како прикупити информације

У ЕДЦ/ХРЕ постоје бројне ситуације када ученици треба да прикупе информације интервјуисањем људи који се налазе изван учионице. Ту, разуме се, спадају испитивања и истраживања која се спровode путем електронске поште, телефона, скајпа, друштвених мрежа или класичном поштом.

Ти интервјуи су нарочито важни зато што се помоћу њих тренирају и стичу вештине корисне и у другим областима/предметима у оквиру пројеката, теренског истраживања или сложенијих облика рада. Они се могу одржати у учионици, или разред или група ученика може посетити особе које треба интервјуисати.

Саговорници могу бити стручњаци у најужем смислу речи, као на пример члан националног или локалног парламента, представник административног одбора или научник. Али то могу бити и особе са специфичним друштвеним или професионалним искуством, као што је запослени који ради у сменама, самохрана мајка, имигрант или незапослена особа.

Овде не говоримо о томе ко ће контактирати са особом за интервју. У већини случајева то је наставник, али тај задатак може бити поверен и ученицима, посебно у средњој школи. Уместо тога, усредсредимо се на припрему ученика за интервју и његово вођење.

Уобичајена процедура за припрему интервјуа са стручњаком укључује следеће кораке (упореди скуп алата за ученике, алат бр. 6 – Спровођење интервјуа и анкета):

1. Ученици утврђују важну тему која заслужује детаљније проучавање.
2. Ученици или наставник предлажу интервјуисање стручњака, јер се то чини најбољим начином за добијање одговора на питање/проблем.. Наставник контактира стручњака и договара се о термину за интервју у учионици или на неком месту изван школе.
3. Наставник објашњава ученицима задатак: током расположивог времена за интервју (30-60 минута) ученици могу поставити низ кључних питања. Будући да свако питање захтева одређено време за одговор, а одговори ће подстакнути даља питања, ученици треба да одлуче на која питања и теме ће се усредсредити. Ученици формирају групе од којих ће свака бити одговорна за једно кључно питање. Свака група ће добити ограничено време (око 10 минута) за интервјуисање стручњака.
4. У пленарном делу ученици учествују у осмишљавању и предлагању идеја. Записују сва питања која би хтели да поставе и којих могу да се сете на картице или комад папира, користећи нову картицу за свако питање. Како би се избегло трошење превише времена, наставник може ограничити број картица на две до три по ученику. После пет до осам минута, питања се сакупљају на табли или флипчарту, а ученици излазе и представљају своје идеје.
5. Питања која се односе на исту тему се групишу испод кључног питања. Ученици тада одлучују која ће се кључна питања користити у интервјуу и којим редоследом ће их постављати. На сесији од 40-60 минута не треба поставити више од четири до шест кључних питања. По правилу, прво питање треба да буде о самој особи како би ученици добили представу са ким разговарају. Последњих десет минута треба оставити за отворену расправу или додатна појединачна питања ученика.
6. Ученици се распоређују у претходне групе. Узимају са табле или флипчарта картице са предлозима и одлучују да ли ће их укључити у интервју.
7. Ако ученици немају искуства у интервјуисању, наставник треба да им да кратка упутства о основним техникама интервјуисања. Питање којим интервју започиње треба да буде уопштено и да омогући особи коју интервјуишемо да пружи мноштво информација и кључних речи. Ученици тада могу да поставе додатна, прецизнија питања. Питања на која се може одговорити са да или не требало би избегавати, јер у том случају мора одмах да

- уследи ново питање ("пинг-понг"). Ученици такође треба да пазе да не мешају дискусију и интервју („Слажете ли се са мном да...?“)
8. На крају, ученици треба да имају листу од четири до шест питања која су поређали и рангирани. Како би ученици стекли сигурност, одељење може имати генералну пробу са играњем улога, где наставник наступа као стручњак.
 9. Важно је појаснити улоге чланова тима током интервјуа. Ко ће поставити које питање? Ко ће бележити одговоре? Ко замењује члана тима који је одсутан на дан интервјуа? Особе које интервјуишу требало би да буду у могућности да одрже контакт очима са интервјуисаном особом и због тога им је потребна помоћ једног или два записничара (види пример упитника доле). Не препоручује се коришћење диктафона будући да транскрибовање интервјуа ученицима одузима превише времена. Уместо тога, требало би да се концентришу на оно најбитније и своје белешке преточе у текст по сећању одмах након интервјуа (посебно истаћи цитате који много говоре).
 10. Код интервјуа намењених широј јавности (нпр. путем зидних новина или у виду новинског прилога за локални лист), текст треба прво предочити интервјуисаној особи. То је прилика да се појасне евентуално погрешно схваћени искази или нешто слично.
 11. После интервјуа, тимови у усменој и/или писменој форми дају извештаје о интервјуу, односно о одговорима из њиховог делокруга. Усмени извештај (од 5-10 минута) може бити подупрт и употпуњен путем радних листова, зидних новина или електронског документа (рецимо, помоћу *PowerPoint* презентације). Сада је време за осврт на контекст из којег је произишао интервју. Да ли смо добили све потребне информације? Шта смо научили? Која нова питања су се појавила?
 12. Ученици такође треба да преиспитају процес и стечене вештине, као и проблеме на које су наишли. То ће наставнику пружити важне повратне информације за планирање будућих задатака.

Радни лист за планирање интервјуа

Интервју са _____

Датум: _____ Место: _____

Расположиво време по групи: _____ мин.

Тим бр. _____ Тема: _____

Чланови тима:

Бр.	Кључна питања	Особа која интервјуише	Белешке води
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			

Алат 5: Дефинисање циљева подучавања заснованих на компетенцијама⁵²

1. Дефинитивни наставни план и програм, евентуално детаљно разрађен, са референцама:		
2. Одговорите на следеће питање: Које компетенције и знања треба да стекну ученици из планираног градива? За шта се оспособљавају?		
Опис:		
3. Опишите најнижи ниво постигнућа који се очекује од ученика (елементарна оспособљеност), а потом размислите о напреднијим нивоима.		
Пошто су ученици учествовали у настави ЕДЦ/ХРЕ на тему ... која се састојала од x (навести број) лекција ...		
... најмање што бих очекивао од сваког ученика јесте да буде способан...	... оно за шта бих хтео да моји ученици буду способни је...	... у ствари се надам да ће моји ученици бити способни ...
„Минимални стандард”	„Редовни стандард”	„Стручни стандард”
4. Први кораци у планирању наставе ЕДЦ/ХРЕ		
Циљеви	Идеје наставника или ученика	Активности ученика, задаци

⁵² Видети поглавље у овом приручнику на тему компетенција у ЕДЦ/ХРЕ. Овај алат се заснива на: Ziener G (2008), *Bildungsstandards in der Praxis. Kompetenzorientiert unterrichten* (2nd edn), Seelze-Velber, стр. 56.